

UDC 949.5+7.033.2+877.3(05)

ISSN 0584-9888

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

ZBORNİK RADOVA

VIZANTOLOŠKOG INSTITUTA
LI

Rédacteur

LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ

directeur de l'Institut d'études byzantines

Comité de rédaction

*Stanoje Bojanin, Jean-Claude Cheynet (Paris), Evangelos Chrysos (Athènes),
Vujadin Ivanišević, Jovanka Kalić, Sergej Karpov (Moscou), Predrag Komatina,
Bojana Krsmanović, Aleksandar Loma, Ljubomir Maksimović, Miodrag Marković,
Ljubomir Milanović, Bojan Miljković, Srđan Pirivatrić, Claudia Rapp (Vienne),
Peter Schreiner (Munich), Gojko Subotić, Dejan Dželebdžić, Mirjana Živojinović*

Secrétaire de la rédaction

Predrag Komatina

BEOGRAD

2 0 1 4

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА

ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LI

Уредник

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ

директор Византолошког института

Редакциони одбор

*Стијаноје Бојанин, Мирјана Живојиновић, Вујадин Иванишевић, Јованка Калић,
Сергеј Кариов (Москва), Предрај Комаћина, Бојана Крсмановић, Александар Лома,
Љубомир Максимовић, Миодрај Марковић, Љубомир Милановић, Бојан Миљковић,
Срђан Пиривајирић, Клаудија Рај (Беч), Гојко Субојић, Еванџелос Хрисос (Атина),
Дејан Целебџић, Жан-Клод Шене (Париз), Пејтер Шрајнер (Минхен)*

Секретар редакције

Предрај Комаћина

БЕОГРАД

2014

ТАМАРА МАТОВИЋ
(Византолошки институт САНУ, Београд)

ЕПИТРОП (ἐπίτροπος) – ИЗВРШИЛАЦ ТЕСТАМЕНТА*

Аутор жели, првенствено на подлози изворне грађе сачуване у светогорским манастирима, да истражи установу извршиоца тестамена, која се почетком средњег века јавља у различитим правним системима у Европи. У чему је значај ове установе у тестаменту покушаћемо да закључимо из расположивих извора – зборника права и приватноправних докумената. У овом раду анализираће се и терминолошки и појмовно блиски институти.

Кључне речи: епитроп, завештање, испорука, римско право, архиве светогорских манастира, управа, средњовековни приморски градови, црквено право.

Our intention is to analyze the legal institution of testamentary executor, which appears in various legal systems in Europe, at the beginning of the Middle Ages. What is the main significance of this institution in the will, we will try to answer exploring the private and public sources. Also, as a part of research, we will draw attention to the similar legal institutions.

Keywords: ἐπίτροπος, will, legacy, Roman Law, archives of Athos, administration, medieval towns, ecclesiastical law.

Увод. Извршење завештања је радња којом се спроводи последња воља оставиоца. У правном смислу, преко ове радње долази до настанка или услова за настанак различитих права чији су носиоци тестаментарни наследници

* Чланак садржи резултате настале на пројекту бр. 177032 – „Традиција, иновација и идентитет у византијском свету” Византолошког института САНУ, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Захваљујем др Жики Бујуклићу, редовном професору Правног факултета Универзитета у Београду, који ми је учинио приступачним поједине изворе средњовековних приморских градова. Аутор одговара за могуће грешке и превиде.

или трећа лица. У томе је изузетан значај ове фазе поступка са тестаментом. Извршење завештања је скуп од неколико радњи, које следе након тренутка делације. Најчешће, уз присуство јавног органа и сведока, проверава се веродостојност завештања и приступа позивању наследника, који на то имају право, на изјашњавање о пријему наслеђа. Затим, следе радње које се материјализују у различитим правним процедурама и правним пословима чији је главни субјекат управо извршилац тестамена.¹

Старатељ, односно, извршитељ завештања у византијском праву будио је интересовање уског круга истраживача. Међутим, домаћи историчари и историчари права који су ову установу истраживали темељно су је обрадили, пре свега на основу изворне грађе средњовековних далматинских градова. Значајан напор је уложио хрватски романиста М. Хорват (*Marijan Horvat*), који је на основу ове правне подлоге покушао да разјасни трансплантовање установе епитропа у различите средњовековне правне системе, међу којима и римско-грчки.² Проучавајући историју приморских градова Н. Клаић (*Nada Klaić*) посебно се заузела за проверавање аутентичности њихове дипломатичке грађе, у којој се поставило и питање природе средњовековног далматинског тестамена, те улоге, смисла и порекла установе завештајног извршиоца у њему.³ И рад В. Чучковић (*Vera Čučković*), која је осим у далматинском средњовековном праву, анализира и извршење завештања у римском и византијском праву,⁴ значајан је за истраживања. Посебно место у овој тематици имају студије Л. Маргетића (*Lujo Margetić*), који се у неколико радова о средњовековним завештањима са југословенског приморског подручја посветио питању порекла установе тестаментарног извршиоца и њеног донекле зачуђујућег појављивања у рановизантијском праву.⁵ Већина претходних истраживања била би у извесној мери осиромашена без закључака које је о далматинским приватноправним односима у средњем веку раније извео М. Шуфлај (*Milan Šufflay*), чије су поједине анализе

¹ Уп. Ж. Перић, Наследно право: специјални део Грађанског права, Београд 1923; Л. Марковић, Трећа књига Грађанског права: Наследно право, Београд 1930; Б. Блајкојевић, Наследно право – белешке по предавањима одржаним на Правном факултету у Београду, Београд 1951; А. Гамс, Облигационо и наследно право – допунски материјал уз увод у грађанско право, Београд 1962; О. Анђић, Наследно право, Београд 2008.

² М. Horvat, Oporuka splitskog priora Petra, Rad JAZU 283 (1951) 51–119. Ово издање помегутог завештања нам је првенствено користило због веома детаљне правноисторијске анализе. Нешто веродостојније издање последње воље приора Петра објавио је историчар Јаков Стипишић. V. J. Stipišić, Oporuka priora Petra, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije 2 (1959) 173–184.

³ N. Klaić, Tribuni i consules zadarskih isprava X i XI stoljeća, ZRVI 11 (1968) 67–92, као и *Ista*, Problem najstarije dalmatinske privatne isprave, ZRVI 13 (1971) 57–73.

⁴ V. Čučković, Epitropi u starom dubrovačkom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 11 (1963) 257–274.

⁵ L. Margetić, Naše najstarije oporuke i rimsko-bizantsko право, ZPFZ 31 (1981) 424–436; *Isti*, L' esecutore testamentario nei più antichi testamenti dalmati, Studi in onore di Arnaldo Biscardi III, Milano 1982, 511–534.

лангобардских и франачких извора, у овој теми, и нама од значаја,⁶ као и пионирског истраживања С. Спевца (*Stjepan Spevec*) о завештањима у сплитском и корчуланском статутарном праву.⁷

Појава тестаментарног извршиоца у документима средњовизантијског и позновизантијског права није остала без пажње византолога. Ипак, чини се да је *επιτροπῶν* споредни чинилац при анализи изворне грађе завештајног типа. Ц. Лингентал (*Zahariä von Lingenthal*) посветио је значајну пажњу законским решењима која се тичу овог института, али са скромним истраживачким радом на документима из правне праксе, делимично због необјављених извора, сада доступних.⁸ Д. Зимон (*Dieter Simon*) анализирао је у једној од студија седам правних случајева, у којима су се истраживали одређени институти наследног права.⁹ Међутим, и поред значаја овог рада у пољу разумевања наследноправних односа у византијском праву, аутор се није задржавао на анализи тестаментарног извршиоца, који није ни био главни предмет проучавања. Е. Папајани (*Ελευθερία Παπαγιάννη*) припада генерацији истраживача који су имали предочене новообјављене или новопреведене изворе, који се, у њеном раду, нарочито користе уз патријаршијске акте. Ипак, и поред анализе светогорских завештања при извођењу закључака о различитим институтима завештајног и законског наслеђивања, Папајани није закључивала о установи извршиоца тестаментa претежно према изворној грађи сачуваној у светогорским манастирима, нити је спровела историјскоправну анализу овог института византијског права са освртом на тековине римског приватног права.¹⁰

У нашој анализи од значаја су и студије о организацији државне управе и подели послова међу чиновницима државног апарата, нарочито у смислу посебних овлашћења која су припадала, за нас важно, кефалијама. У наследноправном истраживању, то се прворазредно односи на проблем пуне или одумртне заоставштине, са којом су овлашћени чиновници поступали према обичају. Та пракса се убрзо проширила и на неке надлежности у вези са тестаментарним располагањима грађана. У том смислу, важни подаци, са релевантном литературом и изворима, саопштени су код аутора који се баве овом научном проблематиком.¹¹

⁶ M. Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*, Wien 1904.

⁷ S. Spevac, *Oporuka po statutu korčulanskom i spljetskom*, Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu 7 (1889) 339–349.

⁸ Z. von Lingenthal, *Geschichte des griechisch-römischen Privatrechts*, Leipzig 1964, 128–157. Истраживање је углавном утемељено на случајевима сачуваним у збирци *Πείρα*.

⁹ D. Simon, *Erbvertrag und Testament*, ZRVI 24–25 (1986) 291–306.

¹⁰ Ε. Παπαγιάννη, *Η νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου σέ θέματα περιοριστικοῦ δικαίου III*. Κληρονομικό δίκαιο, Αθήνα–Κομοτηνή 2010, 115–126.

¹¹ M. Блајојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001; Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, Београд 1972.

Анализа установа наследног права очигледно се не може истраживати с временским и просторним ограничењем.¹² Посебно место у њој имају правни прописи приморских градова, и њихова архивска грађа, тамо где је сачувана. То је нарочито наглашено због потенцијалног порекла установе епитропа, као и одраза византијске „верзије“ ове установе у далматинским и зетским градовима, који су били под утицајем њеног права. О томе говорећи, од користи су студије у којима се среће *ἐπίτροπος* или *commisarius* као саставни део изворне грађе, а није нужно предмет правноисторијске анализе или искључиве анализе наследноправних установа.¹³

Изворна подлога овог рада почива на завештањима која су сачувана у архивама светогорских манастира.¹⁴ Византијске приватноправне акте објављене као појединачне изворе, уз коментар, такође смо уврстили у изворну грађу.¹⁵ При томе, треба напоменути да у средишту наше пажње нису били искључиво тестаменти, већ и други акти – сведочанства о закљученим правним пословима, који су представљали радњу извршења тастаторове последње воље.

Осим грађе која је настала као резултат свакодневне правне интеракције, неопходно је истражити и законска решења у овој области. Тема је захтевала додир са државним и приватним зборницима правних норми,¹⁶ као и правним одлукама различитог карактера, донетих од стране надлежних лица, које су биле део научног апарата у цитираној литератури.¹⁷

На последњем месту у навођењу коришћених извора, али не према значају, наводимо одредбе средњовековних (приморских) статута, у којима је

¹² Из тог разлога, од користи је била исцрпна студија о пореклу тестаmenta и чинилаца његове садржине, која иако наглашено идеолошког карактера, обилује и вредним компаративним приступом, ограниченим на антику (26–31). *I. Milić*, *Oko postanka oporuke*, Rad JAZU 283 (1951) 5–49.

¹³ Као код *I. Sindik*, *Komunalno uređenje grada Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*, Beograd 1950; *Ž. Bujukić*, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić 1988; *M. Anišonoviћ*, *Град и жупа у зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд 2002.

¹⁴ У издању *Archive de l'Аthos*, Paris 1964–2006. Мањи број светогорских докумената имао је последње издање у оквиру часописа *Византијски временник*, Петербург 1911–1914. (акти Зографа и Филотеја, познији акти Хиландара).

¹⁵ Тако, *P. Lemerle*, *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*, Paris 1977.

¹⁶ *Digesta*, ed. *T. Mommsen*, Berolini 1899. (даље: D.); *Novelae*, edd. *R. Schoell*, *G. Kroll*, Berolini 1928. (даље: JN.); *Codex Iustinianus*, ed. *P. Krueger*, Berolini 1895. (даље: CJ.); *Ecloga – das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos' V*, ed. *L. Burgmann*, Frankfurt am Main, 1983. (такође, *L. Margetić*, *Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest*, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 1 (1980) 53–79); *Basilicorum libri 60*, edd. *H. J. Scheltema*, *D. Holwerda*, *N. van der Wal*, Groningen 1953–1988; *Les nouvelles de Léon VI*, le Sage, edd. *P. Noailles*, *A. Dain*, Paris 1944. (даље: LN.); *Ius Graecoromanum I–IV*, edd. *P. Zepos*, *J. Zepos*, Athens 1931, reprint Aalen 1962; *Κ. Ἀρμενοπούλου*, *Πρόχειρον νόμων ἢ Ἐξαίβλος*, ed. *Κ. Γ. Πιτοάκης*, Αθήνα 1971; *Матија Властар*, *Синтаγμα*, превод *Т. Субојин Голубовић*, Београд 2013.

¹⁷ Поменимо, *Demetrii Chomatani Ponemata Diafora*, ed. *G. Prinzing*, Berlin – New York 2002, као и хронолошки раније – одлуке цариградског судије Евстагија Ромеја, сачуване у збирци *Πείρα*, објављене у *Jus Graeco-romanum I*, ed. *C. E. Z. Lingenthal*, Lipsiae 1855.

кодификовано римско-византијско, млетачко, домаће, лангобардско и друго правно наслеђе,¹⁸ као и архивске грађе источног Јадрана.¹⁹ Све то је било драгоцено, у ужем обиму, упоредити и са млетачким приватноправним документима.²⁰

* * *

Улога лица задуженог за извршење нечије последње воље условљена је сложености садржине завештања. Уколико се подсетимо да је завештаоцу пре смрти дозвољено да на различите начине утиче на будуће правне односе, важност извршиоца и његовог задатка постаје очигледна. Томе додавши посебан смисао завештања који се крајем периода домината појавио и развио и на истоку и на западу, јасно је да је извршилац тестаментa посебно важан оставиочев гарант за извршење његове последње воље.

Напори аутора при истраживању овог правног института оправдано се улажу око устаљених питања. Једно од најчешће постављаних питања је порекло ове загонетне установе наследног права.²¹ Узимајући у обзир правноисторијску анализу завештања, као суштинско питање појављује се улога извршиоца у завештању, његов однос према завештајном наследнику и посебно, према завештајном сведоку. Кључни проблем у односу на имовинскоправне односе тиче се опсега овлашћења овог специфичног старатеља у погледу заоставштине. То означава испитивање природе тог овлашћења и евентуалног постојања самосталног права извршиоца према оставинској маси декујуса.

С обзиром на државне и друштвене прилике у Византији, а пре свега у светлу познијег периода, сматрамо оправданим отварање још неких тема у истраживању овог института. Најважнија од њих односи се на чланове манастирског клира, који добијају посебне дужности у погледу састављања и извршавања одређених приватноправних докумената.²² У средишту интересовања су специфична завештања духовних лица (*διαθήκη, διάταξις, διατύπωσις*), у којима лице названо *ἐπίτροπος* има засебну улогу.

¹⁸ Novissima Veneta Statuta, ed. D. Pinelliana, Venetiis 1729; Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja, edd. S. Grubišić, Z. Herkov, Šibenik 1982; Statut grada Trogira, ur. M. Berket, K. Prijatelj, A. Cvitanić, V. Gligo, Split 1988; Statuta Iadertina, edd. J. Kolanović, M. Križman, Zadar 1997; Statut grada Splita: splitsko srednjovjekovno pravo (Statuta civitatis Spalati), ur. A. Cvitanić, Split 1998; Statut grada Kotora (Statuta civitatis Cathari), ur. J. Antović, Kotor 2009; Statut grada Dubrovnika (Liber Statutorum Civitatis Ragusii), ur. A. Šoljić, Z. Šunderica, I. Veselić, Dubrovnik 2002.

¹⁹ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, edd. M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšarević, Zagreb 1967. Коришћена је и едиција преведених извора: Hrvatsko srednjovjekovno pravo. Vrela s komentarom, ur. L. Margetić, M. Apostolova Maršavelski, Zagreb 1990.

²⁰ Користили смо завештања објављена у: Wills from late medieval Venetian Crete 1310 – 1420, ed. S. McKee, Washington 1998.

²¹ B. Šufflay, 135–136; Margetić, Naše najstarije oporuke, 432; Klaić, 86; Horvat, Oporuka splitskog priora Petra, 154; Lingenthal, 127–128.

²² Ову тему истраживали смо према постојећим студијама у којима јој је на различите начине приступљено: J. Zhishman, Die Synoden und die Episkopal-Ämter in der morgenländischen

* * *

Појава института. Византијски правни институт старатеља тестаментa (*ἐπίτροπος*), односно извршиоца тестаментa, један је од ретких института који нема корене у класичном римском праву.²³ Иако је ово право познавало ситуацију у којој имовина „тестатора“ прелази у руке трећег лица, које би по делацији њоме располагало према жељи покојника, овде се пре радило о заобиласку формалне радње именована универзалног наследника пред *курујјанском скујшћином*,²⁴ него о самосталној потреби именована извршиоца тестаментa.²⁵ Ипак, неки аутори сматрају да је извршилац тестаментa настао већ у римском праву, преко посебне правне конструкције, чији су елементи били фидеикомис и легат *sub modo*.²⁶ Други аутори пак конкретизују појаву извршења последње воље тестатора у феномену касног класичног права, *mandatum post mortem*.²⁷

У византијским правним зборницима у којима је дошло до систематског или стихијског преузимања римског права уочава се понављање појединих одредаба које уређују садржину завештања. Једна од њих се тиче могућности оставиоца да у тестаменту именује старатеља (*tutor, ἐπίτροπος*) подвласном лицу

Kirche, Wien 1867; Н. Милаш, Достојанства у православној цркви: по црквено-правним изворима до XIV вијека, Панчево 1879; А. Соловјев, Судије и судови по градовима Душанове државе, Гласник Скопског друштва 7–8 (1930) 147–162; М. Живојиновић, Судство у грчким областима српског царства, ЗРВИ 10 (1967) 197–247; Н. G. Beck, Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich, Göttingen 1980; Б. Ферјанчић, Византијски и српски Сер у XIV веку, Београд 1994; Ђ. Бубало, Српски номици, Београд 2004.

²³ У Дигестима, у којима су сабрана одабрана решења класичног права, говори се о материјалним радњама везаним за извршење тестаментa. Ипак, у тим одредбама (D. XXIX, 3, *Testamenta quomodocumque aperiuntur inspiciantur et describantur*) нема помена лица које би било одређено од стране оставиоца као задужено за извршење његовог тестаментa.

²⁴ Најстарији облик тестаментa у римском праву има за смисао измену уобичајеног поретка законских наследних редова, у којима су као првопозвани на наслеђе браћа оставиоца – следствено схватању о агнатном сродству и породици. Овај тестамент се назива *testamentum calatis comitiis* (код неких аутора – *комицијски йесттаментй*), тестамент изнет пред „сазваном скупштином“ којом председава *pontifex maximus*. Овај нарочити захтев *pater familias*-а био је праћен низом ограничења и забрана. В. Lex duodecim tabularum, ed. E. H. Warmington, Heinemann 1967. t. V, 4. R. Sohm, The Institutes of Roman law, Oxford 1892, 450. Ур. D. Stojčević, Rimsko privatno pravo, Beograd 1979, 169–170; М. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb 1980, 322; Milić, 5–6; М. Милошевић, Римско право, Београд 2005, 265–266; А. Маленица, Римско право, Нови Сад 2009, 290–291; О. Сјанојевић, Римско право, Београд 2010, 240; Ж. Бујуклић, Римско приватно право, Београд 2012, 289.

²⁵ Осталица који у претходно описаној радњи фиктивно продаје имовину трећем лицу није тестатор у смислу класичног права, као што ни облик располагања *mortis causa* путем ове *mancipatio familiae* у формалном смислу не представља тестамент. Шта више – то је радња учињена *inter vivos*. Зато је термин тестатор стављен између наводника. Ур. Horvat, Rimsko pravo, 323; Milić, 7; Stojčević, 170; Сјанојевић, 240; Милошевић, 266; Бујуклић, Римско приватно право, 290.

²⁶ Оба правна посла подразумевају извршење тестаторове воље од стране лица које није универзални наследник. Ур. Margetić, Naše najstarije oporuke, 432. Ур. Margetić, L'escutore testamentario, 517–519.

²⁷ Посебно лице преузима обавезу извршења неких послова оставиоца, као на пример, уређење гроба и изградња споменика после смрти тестатора. Овај правни посао није саставни део тестаментa! В. Ћишковић, 262, са позивањем на одредбе Дигеста (D. XVII, 1, 12, 17; D. XXXI, 88, 1).

(*alieni iuris, υπεξούσιος*) у његовој породици.²⁸ Дакле, осим термилошке везе, именоване овог ἐπίτροπος-а у тестаменту нема додирних тачака са *сйарайшељем ишесйаменйа*, у смислу у којем нас интересује.²⁹ Међутим, једна од Новела цара Лава VI Мудрог саопштава да је већ у традицији његових претходника било да се именом *επιτροπία* (старатеља) означава и лице којем је поверена заоставштина после смрти завештаоца.³⁰ Из тог је разлога Л. Маргетић сматрао да се епитроп, као завештајни извршилац, у Византији појавио између 565. године (Јустинијанова смрт) и 886. године (настанак цитиране Лавове Новеле).³¹ Кроз Јустинијаново законодавство пак видљиви су зачеци идеје именованга лица којем је поверено извршавање воље оставиоца и раније.³² Ради се о посвећивању дела или целе заоставштине у религиозне сврхе, када оставилац за извршење

²⁸ В. Proch. Nom. XXXVI, 8; Epanag. XXXVIII, 11. У Шестокњижју је целокупна глава насловљена као *Περὶ διαθηκῶν καὶ ἐπιτρόπων* (Εξάβιβλος, V). Узор за све то је очигледно у D. XXVI, 2 (*De testamentaria tutela*), C.J.V, 28 (*De tutela testamentaria*), Inst. I, 14. (*Qui dari tutores testamento possunt*). О именовану татора и старатеља у тестаменту римског права в. и *Horvat*, 89–90; *Сйојчевић*, 178; *Milić*, 25; *Маленица*, 239; *Бујуклић*, Римско приватно право, 288. У правној пракси је такође разматрано ово питање: в. *Πεῖρα*(XI век), Z. v. *Lingenthal*, *Practica ex actis Eustathii Romani*, Lipsiae 1856, XVI, 5.

²⁹ У радовима који се баве овом и сродном тематиком, већ је указано на вишезначност правног термина ἐπίτροπος. В. С. *Шаркић*, О стицању пословне способности у средњовековном српском праву, ЗРВИ 43 (2006) 71–76; Т. *Мајковић*, *Μαρία* као основ за развод брака у Новелама СХI и СХII Лава VI Мудрог, ЗРВИ 50 (2013) 269–282. Педантан преглед са акцентом на установу старатељства дат је код Т. *Miller*, *The Orphans of Byzantium: Child Welfare in the Christian Empire*, Washington 2003. Епитропом се често назива и лице које има посебан значај за манастир: духовни старатељ или *sui generis* заступник. Уп. R. *Morris*, *Monks and layman in Byzantium*, Cambridge 1995, 71; 84; J. P. *Thomas*, *Private Religious Foundations in the Byzantine Empire*, Washington 1987, 68; S. *Troianos*, *Byzantine Canon Law from the XII to the XV centuries*, *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, edd. W. *Hartmann*, K. *Pennington*, Washington 2012, 170–215, 208. О томе, у другом одељку нашег рада.

³⁰ "Τοῖς μεταγενεστέροις οὐκ ἐτηρήθη μόνως ἐφ' ἧς ἐλέγετο ἐπιστασίας ἢ κλήσις, ἠξίωσαν δὲ κάκεινους ἐπιτρόπους καλεῖν τοὺς ὄσοις οἱ τὸν βίον ἀπολιμπάνοντες χρησταῖς περὶ αὐτῶν ὑπολήψεσιν ἐπὶ τοῦτο προτροπέμενοι διατάξεις αἱ περὶ τῶν ὑπόντων ἤρεσαν πραγμάτων, ἐχειρίζουσι καὶ τῶν μετὰ τὴν ἐκδημίαν πιστεύουσι τὴν διοίκησιν". LN, LXVIII (с. 247, р. 18–21). То решење налази се и у зборнику *Epanagoge* ауста, који потиче из X века, у глави 40, која се бави старатељством и заступништвом (*Jus Graeco-romanum IV ed. Z. v. Lingenthal*); Уп. *Margetić*, L' *esecutore testamentario*, 519.

³¹ *Margetić*, *Naše najstarije oporuke*, 432. У преради Јустинијановог кодекса из VII или VIII века (*Summa Perusina*), уочава се идеја извршења последње воље, преко фидеикомисара. Он се овде назива *executor supreme voluntatis*. То је уочио *Margetić*, *Naše najstarije oporuke*, 426 нап. 22 са путем на едисију овог извора: E. *Heimbach*, *Anecdota II*, Lipsiae 1890. Сф. B. *Biondi*, *Corso di diritto romano, successione testamentaria II*, Milano 1939, 197–207. Бионди закључује да се извршитељ јавио под именом *dispensator* већ у подкласичном вулгаризованом праву, са изворном подлогом у Новелама цара Марцијана (сф. *Marcian Novellae*, edd. P. *Meyer*, T. *Mommsen*, *Berolini* 1905, V.1.) Том гледишту је, чини се, приклоњен и Ж. Бујуклић, в. *Бујуклић*, Римско приватно право, 288.

³² Већ у Јустинијанов кодексу је предвиђена ситуација у којој је потребно извршити вољу оставиоца на овај начин. В. C.J, I, 3, 28. – „*Et si quidem testator significaverit, per quem desiderat redemptionem fieri captivorum, is qui specialiter designatus est legati seu fideicommissi habeat exigendi licentiam et pro sua conscientia votum adimpleat testatoris*”. У случају да ово лице није именовано, предвиђено је да његов задатак обави епископ (*religiosissimus episcopus*), са прецизирањем одсуства сваке лукративности. У Новели СXXXI такође се види наговештај ове установе: „*Ei δὲ καὶ ὑπὲρ ἀποτροφῆς πενήτων κληρονομίαν ἢ ληγάτον καταλίποι ἐν πράγμασι κινήτοις ἢ ἀκινήτοις, εὔτε ἀπαξ εἴτε ἐτήσιον, καὶ τοῦτο τρόπος ἄλλας κατὰ τὴν τοῦ διαθεμένου γνώμην ἀπὸ τῶν κελευσθέντων τοῦτο ποιῆσαι πληροῦσθω*” (JN, СXXXI, 11). Уп. *Margetić*, L' *esecutore testamentario*, 522.

овог важног задатка именује посебно лице, које је под контролом епископа.³³ Маргетић то и закључује у каснијем раду, износећи претпоставку да су „*οἱ κελεισθέντες*”³⁴ они којима је поверено извршење тестаментa.³⁵ Стога, чини се да не греше у закључку аутори који повезују изостанак *heredis institutio* у садржини тестаментa са појавом именованог извршиоца.³⁶

Постављање наследника, који улази у правни положај оставиоца преко стицања свих наследивих права и обавеза овог лица, повлачи вишеструке последице.³⁷ Једна од њих тиче се управо односа оваквог – универзалног наследника са другим лицима именованим у тестаменту (сингуларним сукцесорима, туторима и старатељима, робовима, итд.), и обавеза које према њима има. У том смислу, недостатак овог елемента садржине завештања, за који је општепознато да се од времена цара Јустинијана не захтева ради пуноважности тестаментa,³⁸ чини се да је проузроковао потребу за проналаском другачијег решења при извршавању последње воље, које је у раном средњем веку већ било уобичајено у германском праву.³⁹ Ово питање је веома удаљено од циља нашег истраживања, али корисно је нагласити видљиву чињеницу која из њега проистиче: варвари-зација тековина римског права уношењем овог (и других) института настављена је и присутна је и у Јустинијановом законодавству. Установу извршиоца тестаментa прати посебна атмосфера која обележава завештајно наслеђивање: пребацивање дотадашњих компетенција универзалног наследника на друга лица, из различитих разлога, од којих је један – најочигледнији: неименовање универзалног наследника. Та тенденција може се сагледати у различитим документима, чију ћемо анализу изнети у овом раду.

³³ JN, CXXXI, 11.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ V. *Margetić*, *L' esecutore testamentario*, 522; Ур. *Čučković*, 262.

³⁶ V. *Spevec*, 302; *Horvat*, *Oporuka splitskog priora Petra*, 154; Ур. *Margetić*, *L' esecutore testamentario*, 515; С. *Аврамовић*, *Еволуција слободе тестирања у античком грчком праву*, Београд 1981. (докторска теза), 329.

³⁷ Кратко правноисторијско представљање ове установе разумно је пре него што наставимо анализу завештања византијског периода. Наиме, именоване (универзалног) наследика био је глава и темељ римског тестаментa (*caput et fundamentum testamenti*), материјални почетак у тестаменту и услов његове пуноважности. В. *Свијојчевић*, 172; *Horvat*, *Rimsko pravo*, 326; *Свијанојевић*, 238; *Маленица*, 288; *Бујуклић*, *Римско приватно право*, 288. О прихватању правила римског права у Византији и средњовековној Србији, и континуитету, в. С. *Шаркић*, *Појам тестаментa у римском, византијском и српском средњовековном праву*, ур. *Љ. Максимовић*, *Н. Рагошевић*, *Е. Рагуловић*, *Трећа југословенска конференција византолога*, Крушевац 2000, 85–90, као и *S. Šarkić*, *The concept of will in Roman, Byzantine and Serbian mediaeval law*, ed. *L. Burgmann*, *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte* 26 (*Fontes Minores XI*), Frankfurt am Main 2005, 427–433.

³⁸ CJ, VI, 21; VI, 25.

³⁹ Cf. *The Laws of the Salian Franks*, ed. *K. F. Drew*, Pennsylvania 1991, §46. Cf. *R. Goffin*, *The Testamentary Executor in England and Elsewhere*, Charleston 2008, 27. V. *Sufflay*, 135. Шуфлај овај институт директно повезује са феудалном верношћу и упућује на старију литературу у којој се о томе расправља; в. и *Horvat*, *Oporuka splitskog priora Petra*, нар. 167. у којима се аутор осврће на лангобардске тестаменте из VIII и IX века; *Margetić*, *L' esecutore testamentario*, 527–529 и даље.

* * *

Један од првих закључака који се може извести посматрањем расположивих извора односи се на временску и просторну распрострањеност установе епитропа. Документа која смо посматрали, а у којима се јавља тестаментарни извршилац под овим називом, датирају у периоду од XI до XIV века. У просторном смислу, епитроп се појављује у завештањима или другим документима са простора Византије,⁴⁰ или територија у којима је некада Византија имала врховну власт.⁴¹

Световно лице као епитроп. Као елемент садржине завештања, извршилац се одређује најчешће после навођења имена наследника, као и после посебних захтева (налога) оставиоца. То значи да захтев за извршењем тестаментa од стране посебног лица налазимо на крају диспозиције, непосредно испред потписа тестатора, сведока и састављача документа. Навођење имена лица задужених за извршење понекад је написано после проглашења Христа и Богородице као заштитника радње завештања, и оних који су у улози прворазредних старатеља тестаментa.⁴² Није редак случај да је извршилац лице већ именовано у документу, у својству наследника. Међутим, и поред тога, дешава се да оставилац за ову важну улогу епитропа награди одређеном сумом новца, одређеном ствари, имањем или нечим трећим. Тиме је, дакле, завештајни извршилац такође у улози наследника.

Завештајни извршиоци који су наведени као наследници (универзални или сингуларни) најчешће су муж или жена лица које пише завештање, или пак други крвни, тазбински или духовни сродници оставиоца.⁴³ *Куройалаиџ* Симватије Пакуриан овлашћује супругу Кале и вољеног полубрата Сергија за извршење свог тестаментa (1090).⁴⁴ Оно подразумева испоруке: цару (Алексије I)

Ур. *Ћицковић*, 263, проблем посматра из перспективе односа религиозних установа којима су располагања за спас душе остављена и интереса именованих наследника. Ур. *Spevec*, 303; 346.

⁴⁰ Actes de Saint-Pantéléemôn, edd. P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris 1982, n° 1; Actes de Chilandar I, edd. M. Živojinović, Ch. Giros, V. Kravari, Paris 1995, n°30; Actes d'Ivion I, edd. J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, H. Métrévéli, Paris 1985, n° 12, n° 25; Actes d'Ivion II, edd. J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, V. Kravari, H. Métrévéli, Paris 1990, n°44, n°46, n°47; Actes de Vatopèdi II, edd. J. Lefort, V. Kravari, C. Giros, K. Smyrlis, Paris 2006, n° 140; Actes de Kastamonitou, ed. N. Oikonomidès, Paris 1978, n° 9; Lemerle, Cinq études, n° 1.

⁴¹ Одабрани споменици српског права, ур. А. Соловјев, Београд 1926, n° 88.

⁴² Као на пример: Le testament d'Eustathios Boilas, l. 273–275.

⁴³ Ур. *Πείρα*, XVI, 9. Саопштена је ситуација у којој су као извршиоци наведена деца и супруга оставиоца. Међутим, предвиђени су и „додатни“ извршиоци који имају задатак да помажу наследницима-извршиоцима у њиховим задацима. Маргетић сматра да је та пракса, коју назива постјустинијанском, постојала из разлога неутралности трећег лица које није позвано на наслеђе, јер се ради о лицу из даље родбине оставиоца. Граница компетенција коепитропа је повучена: помоћним епитропима, по Маргетићевом закључку, припадају искључиво надлежности у вези τὰ ψυχικά. V. Margetić, L'escutore testamentario, 512. Cf. Παλαγιάννη, 116. О томе да су као тестаментарни извршиоци предвиђани углавном наследници оставиоца сведоче и решења Еклоге, V, 7.

⁴⁴ Ivion II, n° 44 (l. 16–21).

припада осам уштројених коња, кумчету – *ἵπροεδру* Нићету припада седло са златним копчама, његовим „људима“ (двојица наведених – први несачуваног имена, други Апелгарије) испоручиће се свечана хаљина коју је оставилац добио од цара, остали, „људи“ добијају по шест новчића (*φόλλεις*).⁴⁵ У знак захвалности, царевом *vesīarxu* одлази једна номизма, док је за сведоке и нотара предвидео легат у износу од по три номизме. Посебни налози које епитроп Кале треба да испуни везани су за пренос тела, организовање сахране и помена, затим, поделу милостиње сиромашнима – за спас оставиочеве душе, манумисију робова и награђивање кућне послуге.⁴⁶ Оба извршиоца у овом случају су наведена и као наследници, будући да је Симватије одредио да Кале добије више земљишних поседа, покретне имовине – међу којом драгоцености, као и животиња,⁴⁷ док Сергију припада један земљишни посед, уз половину стоке и неке драгоцености.⁴⁸ Кале је и сама нешто касније саставила тестамент, као монахиња Марија (1098).⁴⁹ У њему је за извршиоце наведено пет лица, међу којима је мајка Зоја (монахиња Ксена) Диабетина и њен рођак, *ἱροῖσвесῑιјар* Лав Диабетин.⁵⁰ Посед Радоливо, без стоке, завештава манастиру Ивирон, у којем је према сопственој жељи сахрањен Симватије.⁵¹ Монаси манастира добијају сав приход од имања, уз издатке који произлазе из налога за годишњим поменом супружника.⁵² Оставила одређује да ће у години њене смрти парици са њених поседа бити ослобођени намета, затим, оставља део новца за спас душе приликом помена, одваја милостињу за сиромаше, ослобађа робове.⁵³ Налаже да буде сахрањена тамо где је смрт затекне.⁵⁴ Предвиђа испоруку као дар за номика и сведоке.⁵⁵ Епитропи имају задатак да надзиру испуњење Маријине жеље, па им је у завештању поручено да уложе правна средства у случају да монаси не испуњавају налоге, међу којима су, осим помена и детаљна упутства о одржавању и изгледу гроба.⁵⁶ Посебно је особена забрана отуђивања завештаног поседа од стране монаха.⁵⁷ У тестаменту су предвиђене и бројне друге испоруке, од којих ћемо на овом месту поменути следеће: Маријиној мајци, сестрама, брату, куму, кумчету, сестрићу и рођаку – примећује се да су то углавном сродници-извршиоци

⁴⁵ *Ibidem*, l. 8–12. Уп. Iviron II, n° 47 (l. 9–12).

⁴⁶ Iviron II, n° 44 (l. 13–16).

⁴⁷ *Ibidem*, l. 2–8; 12–14; 16–17.

⁴⁸ *Ibidem*, l. 8–9; 16–17.

⁴⁹ Iviron II, n°47.

⁵⁰ *Ibidem*, l. 55–57.

⁵¹ *Ibidem*, n° 44 (l. 14).

⁵² Iviron II, n°47 (l. 12–21).

⁵³ *Ibidem*, l. 48–49; 55–56.

⁵⁴ *Ibidem*, l. 53.

⁵⁵ *Ibidem*, l. 52–55.

⁵⁶ *Ibidem*, l. 21–26.

⁵⁷ *Ibidem*, l. 18–20.

овог тестаментa.⁵⁸ Монахиња Марија у завештању наглашава да ће извршиоце за испуњене налоге наградити Бог, али, као што је поменуто, већина њих су већ наведени као сингуларни сукцесори.⁵⁹

У тестаменту *скуџерија* Теодора Сарацена обавештени смо да је он био извршилац тестаментa свог брата Јована.⁶⁰ У изразу своје последње воље (1325) Теодор пише о породичном богатству: завештање садржи попис некретнина и покретних ствари које су намењене за манастир Јована Претече, за душе преминулих родитеља и брата, сáмог завештаоца и његове супруге.⁶¹ То је манастир који оставилац жели да оснује, будући да на истом месту има цркву и будући да је то била жеља његовог покојног брата.⁶² Игуман манастира и извршилац завештања биће други оставиочев брат, Герасим Сарацен.⁶³ Друга жеља покојника односи се на даровање добара у име мираза покојне ћерке, њеним ћеркама.⁶⁴ Један посед првобитно је био намењен за продају, а новац остварен на тај начин поделио би се као милостиња, за спас душе.⁶⁵ Међутим, тај посед је ипак завештан манастиру, а предвиђено је да се за спас душе, за сиромаше и женски манастир годишње одвајају намирнице, пшеница и вино.⁶⁶ У завештању су предвиђене још неке испоруке, братанцима: *великом хеџеријарху* Георгију Сарацену, Лувросу Сарацену, и трећем, *iproioieкарију* истог презимена.⁶⁷ Неке некретнине су намењене оставиочевим унуцима.⁶⁸ Посебне одредбе завештања односе се на завештаочеве људе (*ἀνθρώποι*).⁶⁹ Као најважнији задатак епитропа, у тексту завештања истакнуто је оснивање манастира, према жељи покојника, уз посебну част да покојников брат Јован буде сматран и слављен као кооснивач манастира.⁷⁰ Као наследник и извршилац тестаментa наведен је Герасим Сарацен, са овлашћењима која припадају сопственику (*᾽διοικητήν, δεσποτήν*).⁷¹ Њему ће у том задатку помагати братанци Георгије Сарацен, Теодор Сарацен и Алексије Султан Палеолог,⁷² као и син Луврос.⁷³

⁵⁸ *Ibidem*, l. 21–26.

⁵⁹ *Ibidem*, l. 57.

⁶⁰ Vatopèdi I, n° 64 (l. 174–177).

⁶¹ *Ibidem*, l. 43–115.

⁶² *Ibidem*, l. 21–35.

⁶³ *Ibidem*, l. 115–132.

⁶⁴ *Ibidem*, l. 132–135.

⁶⁵ *Ibidem*, l. 138–140.

⁶⁶ *Ibidem*, l. 140–141.

⁶⁷ *Ibidem*, l. 153–155.

⁶⁸ *Ibidem*, l. 148–153.

⁶⁹ *Ibidem*, l. 161–162.

⁷⁰ *Ibidem*, l. 174–181.

⁷¹ *Ibidem*, l. 181.

⁷² *Ibidem*, l. 185–187.

⁷³ *Ibidem*, l. 188–189.

Теодор Каравас именовано је своју другу супругу Ану као извршиоца теста-мента (1314). Каравас завештава бројна покретна и непокретна добра. Као син-гуларни сукцесори појављују се његова деца,⁷⁴ Анина деца,⁷⁵ његови родитељи,⁷⁶ кумићи⁷⁷ и нека духовна лица.⁷⁸ Супрузи Ани завештава право плодуюживања над кућама и виноградима.⁷⁹ Наглашене су посебне радње чије испуњење епи-троп Ана треба да обезбеди: подела милостиње сиромасима, помени и друга давања за спас душе.⁸⁰

Из неколико докумената у којима се дословно извршава воља оставиоца путем продаје или поклона предмета који је он предвидео, видљиви су случајеви у којима је као извршилац предвиђен првостепени крвни потомак покојника. У акту који сведочи о извршеној продаји (1001), пронашли смо тестаментарног извршиоца *кувуклисија* Стефана, који испуњава жељу свог покојног оца, *ѡροϋοϋαιϋϋ* Нићифора.⁸¹ Ради се о продаји неколико имања и других поседа, ивиронском монаху Георгију, по цени од 4 мере злата (*χροισοϋ λίτρας τέσσαρα*).⁸² У архиви манастира Ватопед нашао се документ који сведочи о правном послу закљученом између тестаментарних извршиоца једног оставиоца (*Ἰωάννης*) и овог манастира.⁸³ Рођаци – супруга и њен брат остављају Манастиру Ватопед, за спас душе покојника, једно поље у близини Јерисоса, површине 12 модија.⁸⁴

У оним тестаментима у којима није видљива сродничка веза оставиоца са извршиоцем очигледно се ради о пријатељском односу. Када Евстатије Воилас за извршиоце свог тестаментa именује *μαϊσϋερα* Василија и *вештарха* Фаресмана (1059),⁸⁵ у документу се осврће на посебан однос који је имао према њиховом оцу.⁸⁶ На том поверењу почива молба за расподелу бројних покретних и непокретних ствари, које су део богатства Евстатија Воиласа.⁸⁷ У оквиру садржине завештања налазе се детаљни упуту епитропима: давање испорука,⁸⁸ ослобођење

⁷⁴ Chilandar I, n°30 (l. 47–54).

⁷⁵ *Ibidem*, l. 63–64.

⁷⁶ *Ibidem*, l. 94–95.

⁷⁷ *Ibidem*, l. 61–72.

⁷⁸ *Ibidem*, l. 76–80.

⁷⁹ *Ibidem*, l. 54–61.

⁸⁰ *Ibidem*, l. 86–94.

⁸¹ Iviron I, n°12 (l. 2–9).

⁸² *Ibidem*, l. 9–18.

⁸³ Actes de Vatopèdi I, edd. J. Bompairé, J. Lefort, V. Kravari, C. Giros, Paris 2001, n° 35.

⁸⁴ Vatopèdi I, n° 35 (l. 5–13).

⁸⁵ Le testament d'Eustathios Boilas, (l. 273–277). Осим епитропа, Воилас именује управника и иконома у свом тестаменту. Та улога је припала његовим зетовима (l. 277–279).

⁸⁶ Le testament d'Eustathios Boilas, (l. 9–12; 26–34).

⁸⁷ *Ibidem*, l. 81–109. V. S. Vryonis, The Will of a Provincial Magnate Eustathius Boilas, DOP 11 (1957) 263–277.

⁸⁸ Le testament d'Eustathios Boilas, (l. 81–109; 232–238).

робова и обезбеђење ослобођеника,⁸⁹ стварање задужбине,⁹⁰ обављање помена и других радњи за спас душе.⁹¹ Воилас моли Бога, Богородицу, своје наследнике, црквене и световне достојанственике, да поштују и испуне његову последњу вољу.⁹² Главним лицима за то задуженим, епитропима Василију и Фаресману, Воилас оставља легат у износу од „два или три“ новчића (λίτρων δύο εἴτε καὶ τριῶν).⁹³

Посебно је интересантно сједињавање тестаментарног извршиоца и сведока у једној личности. Већ је напоменуто интересовање историчара права за ово питање, с обзиром на различитост њихових улога у поступку са тестаментом.⁹⁴ И док је о тестаментарним сведоцима претежно истраживано у оквирима феномена нотаријата и формалности завештања као правног посла,⁹⁵ изворна грађа сачувана у светогорским манастирима не допушта смелије закључке о односу ове две личности у тестаменту. Међутим, друга грађа – сачувана у архивама средњовековних далматинских градова, може дати бољи увид у ово питање „спајања неспојивог“. У тзв. завештању задарског *ѿриора* Андрије, потписи извршилаца (*commissori fide huius descriptionis*),⁹⁶ стоје у одељку акта намењеном потпису сведока, међу осталим сведоцима. Ипак, будући да је овај документ, о чијој је правној природи у науци дискутовано, несумњиво настао врло рано,⁹⁷ тешко је на основу њега, усамљеног у овој теми, давати веће закључке – иако је он очигледно настао под утицајем римско-грчког права.⁹⁸ Осим тога, позната су статутарна решења која допуштају да тестаментарни сведок буде и извршилац.⁹⁹ Од вредности за тему могу бити и друга статутарна решења, попут онога у Задарском статуту, према којем је жена могла да буде извршилац завештања, најчешће мужа кога је надживела, али не и сведок у завештању.¹⁰⁰ Ми нисмо пронашли ниједан релевантан случај у грађи коју смо проучили,¹⁰¹ а о томе, што је очекивано, не говоре ни зборници права. Остаје да се даљим истраживањем јасније одговори на питање допуштености и учесталости појављивања завештајног извршиоца као завештајног сведока у византијском праву.

⁸⁹ *Ibidem*, l. 192–232; 248–253.

⁹⁰ *Ibidem*, l. 110–166.

⁹¹ *Ibidem*, l. 167–191.

⁹² *Ibidem*, l. 258–262.

⁹³ *Ibidem*, l. 280–282.

⁹⁴ V. Margetić, *Naše najstarije oporuke*, 428–431.

⁹⁵ В. И. Медведев, *Очерки византийской дипломатики*, Ленинград 1988, 176–182; *Бубало*, 220–224; Παπαγιάννη, 66–90.

⁹⁶ Тестамент приора Андрије, (l. 64–66).

⁹⁷ V. Margetić, *Naše najstarije oporuke*, 427. Ур. Hrvatsko srednjovekovno pravo, 6.

⁹⁸ Ур. Klaić, 69 нар. 8.

⁹⁹ Stat. Rag, III, 41; III, 42.

¹⁰⁰ Statuta Iadertina, III, 21; Ур. V. Pezelj, *Naznake pravnog položaja žene u srednjovekovnom Zadru*, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu 43/3–4 (2006) 523–551, 546.

¹⁰¹ Таквих случајева није било ни међу завештањима насталим по правилима млетачког права на Криту у XIV и XV веку, cf. *Wills from late medieval venetian Crete*.

Једно од најважнијих питања ове проблематике односи се на садржину овлашћења епитропа. О правној природи овог посебног *post obitum* пуномоћја већ је расправљано.¹⁰² На њега се односе два документа сачувана у архиву манастира Ивирон.¹⁰³ У два документа описана је процедура при отварању и проглашавању тестаментa, као и поступак прихватања улоге извршиоца: садржину прихвата и питање надлежног органа у овом поступку. У већ поменутом тестаменту Симватија Пакуриана, сазнали смо да је један од епитропа завештања његова супруга Кале.¹⁰⁴ После делације, која се морала десити пре 1093. године, овај документ је „отворен“ и потврђен као веродостојан у квесторовој канцеларији.¹⁰⁵ Недуго након тога састављен је документ у којем је садржан прихват Кале (тада монахиње Марије) да буде тестаментарни извршилац.¹⁰⁶ Прихват је дат посредно, преко пуномоћника, „једног од Маријиних људи“ – члана кућне послуге, Стефана (*Στέφανος*),¹⁰⁷ који је у канцеларији квестора и судије, *ἰροῦλο-ἱροεδρα* Георгија Никаевса обавио овај посао.¹⁰⁸ У документу је наведена и документација која је била потребна. Осим преписа завештања, Стефан је понео и препис одлуке претходног квестора (вероватно састављен при верификацији завештања).¹⁰⁹ У тексту документа је веома недвосмислено наглашено да Кале – Марија на основу завештања има власничка овлашћења над целокупном заоставштином,¹¹⁰ али то се може повезати и са њеним статусом универзалног наследника.¹¹¹ Слично се о праву извршиоца може закључити и из документа који обавештава о продаји имања ивирском монаху Георгију,¹¹² и поред тога што тестамент који би посведочио о постављању извршиоца и његовим овлашћењима није сачуван. Већина аутора следи гледиште које је оформио Ц. Лингентал о овом питању, по којем је извршиочево право ограничено искључиво на управљање повереном имовином.¹¹³ Тај став наизглед непосредно може опоречити један документ из наше изворне грађе, који говори о предаји Манастира Свете Ане у пуну својину епитропу Теодору, нећаку оставиоца монаха Неофита.¹¹⁴ У тексту документа наглашено је да епитропу припадају својинска

¹⁰² V. Margetić, *L' esecutore testamentario*, 531–532; Уп. С. Троицки, Ктиторско право у Византији и немањихкој Србији, Глас СКА 86 (1935) 79–135, 119.

¹⁰³ В. Iviron II, n° 46, n° 47.

¹⁰⁴ В. фн. 45.

¹⁰⁵ В. Iviron II, n° 47 (l. 9).

¹⁰⁶ Iviron I, n°46. Документ је датиран 11. 1. 1093. године.

¹⁰⁷ *Ibidem*, l. 1–3.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Iviron I, n°46 (l. 5–8).

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ В. фн. 45.

¹¹² В. фн. 50.

¹¹³ Cf. *Lingenthal*, 163; *Čučković*, 263. Уп. *Spevec*, 347.

¹¹⁴ Iviron III, n°68 (l. 27–28).

овлашћења (... δεσπότης αὐτοῦ προϊστάται).¹¹⁵ О овом случају сазнајемо на основу одлуке Синода о судбини малог манастира, у којој су описане све појединости (1295). Ипак, склони смо да Теодорову улогу посматрамо као унутарманастирско задужење, о којем је реч у следећем одељку нашег рада.

Дакле, лаик извршилац је ретко када правно незаинтересовано лице, које од завештања нема непосредну корист. И када није реч о наследнику, обичај је, како се чини, да се извршиоцу легира неко добро за узврат ове важне услуге. Последњи, али и најважнији који ће наградити епитропа је, како се често наглашава – Бог, али он је и тај који ће одлучивати на Судњи дан у погледу испуњења ове свете и несвакидашње услуге. Може се закључити да веза која постоји између наследника и извршиоца упрошћава правне односе који би настали увођењем трећег лица у положај извршиоца тестаментa.¹¹⁶

* * *

Духовна лица именована за епитропе. На писане изразе последње воље духовних лица наилазимо у више архива, а у садржини неких од њих предвиђа се епитроп.¹¹⁷ Располагања манастирских достојанственика и осталих монаха обилују специфичностима, које често заграђују пут правној анализи. Такав је случај нарочито у забележеним завештањима ових лица, у којима се решавају и различита питања у вези са животом у манастирској заједници.¹¹⁸

При проучавању манастирских типика треба имати на уму и завештања оснивача, у којима се често именује гарант, старатељ, надзорник или заштитник манастира. Ради се о лицима која се терминолошки разнолико називају (ἐπίτροπος, ἔφορος, ἀντιλαμβανόμενος, προνοητής) и која углавном имају неуједначена овлашћења. У научној јавности оформљен је став да именовање ових лица претежно има сличан смисао, без обзира на разлике у обиму њиховог овлашћења.¹¹⁹

¹¹⁵ *Ibidem*, l. 28.

¹¹⁶ Уп. ситуацију у далматинским тестаментима: *Margetić, L' esecutore testamentario*, 529. Уп. анализу завештања коју је извршила Чучковић, в. *Čučković*, 267–274. Допринос овој теми могу представљати и парнице у којима се најчешће сучељавају наследници и тестаментарни извршиоци или наследници међусобно. У тим случајевима се могу добити подаци о садржини извршиоцевог овлашћења. Уп. случај бр. 31, који је решавао црквени суд и архиепископ Димитрије Хоматин. Говори се о обарању тестаментa и могућој улози извршилаца у том поступку, в. *Ponemata Diaphora*, 97* - 100*. Такође, в. документ објављен у *Acta et diplomata II*, edd. *F. Miklosich, I. Müller*, Vienna 1862, n° DXLIV, у којем удовица потражује пун износ свог мираза од тестаментарних извршиоца свог мужа, као и n° DCVIII, са сличном фактографијом. Проналазе се још неки случајеви са процесном тематиком, који можда могу допунити закључке који су досад изведени (n° DCXI, n° DCLV, n° DCLXXXIII).

¹¹⁷ *Ivion I*, n° 25; *Ivion II*, n° 47; *Saint-Pantéléèmon*, n° 1; *Xéropotamou*, n° 9.

¹¹⁸ Cf. *Παπαγιάννη*, 243–255; *C. Galatariotou*, *Byzantine ktetorika typika: a comparative study*, *REB* 45 (1987) 77–138.

¹¹⁹ Cf. *Thomas*, 218–220; *Morris*, 158–159; *C. Galatariotou*, 101; *K. A. Μανάφη*, *Μοναστηριακά Τυπικά-Διαθήκη, Αθήνα* 1970, 128; *Z. Chitwood*, *At the Origins of Ephoreia, Byzantine and Modern Greek Studies* 37/1 (2013) 53–62; *R. Morris*, *Legal Terminology in Monastic Documents of the Tenth*

У складу с тим, епитроп има одређена права и дужности у манастиру чији је заштитник, а која чине и допуњују грану црквеног права у Византији.¹²⁰ Дакле, не ради се о искључивом извршењу задатих налога, и поред тога што ови документи јесу изрази последње воље у ширем смислу. По нашем мишљењу, такав епитроп би требало да се нађе ван поретка који излажемо у овом раду.

У складу са претходним, корисно је анализирати улогу епитропа у завештању Атанасија Атонског (после 993).¹²¹ Именована су двојица епитропа, како је наглашено, са правом надзора над манастиром.¹²² Они су заправо посебни управници манастирског поседа. Завешталац је дао себи за слободу постављање њихових наследника на том положају.¹²³ У тексту се наводи и образложење у пропуштању именовања цара за епитропа.¹²⁴ Документ садржи и опис дужности епитропа: општа заштита и манастира и монаха, као и заступништво истих, преко посебног утицаја којег епитропи имају. Нагласак је постављен и на очување независности манастира, која је већ потврђена преко неколико царских хрисовуља.¹²⁵

Дакле, чини се да је именовање епитропа у оснивачким документима мотивисано из више разлога, од којих је стварање специфичне правне заштите једног манастира преовлађујући мотив. Може се закључити да се ради о извршењу оставиочеве воље у једном ширем и донекле апстрактном смислу.

У Синтагми Матије Властара, у одредбама које се тичу старатеља и заступника, поред уобичајених формулација помиње се и лице задужено за старање, како се чини, о заоставштини или задужбини (*ἐπιτροπεύειν δὲ τῶν ὑπὲρ ψυχῆς ὀφειλόντων δίδοσθαι*).¹²⁶ Наводи се: „Не бранимо да буду старатељи (sc. *еѵискоѵи и иноѵи*) над оним што треба да се подели на помен душе, када су позвани да то уредe“.¹²⁷ Истраживањем се сазнаје, а у овој кодификацији је и напоменуто, да Јустинијаново законодавство није дозвољавало епископима и монасима преузимање ове улоге.¹²⁸ Управо су то радње одобрене у законодавству цара Лава VI, у Новели

and Eleventh Centuries, JÖB 32/2 (1982) 281–90, 286; H. Ahrweiler, Charisticariat et autre formes d'attribution, ZRVI 10 (1967) 1–27, 11.

¹²⁰ Уп. *Троицки*, 118.

¹²¹ Byzantine monastic foundation documents, n° 14, 271–280. Cf. Byzantine monastic foundation documents, n° 16, 310–313: документ који се односи на типик *Ниџифора Ероѵика* за Манастир *Тὰ δερμά*, из последњих деценија X века. У њему се, такође, носиоци сличних овлашћења називају епитропима. Такође, cf. Byzantine monastic foundation documents, n° 37, 1207–1236, типик цара Михаила VIII Палеолога (XIII век) за манастир Арханђела Михаила, у којем се патријарх поставља за манастирског заштитника под именом *ἐπίτροπος*.

¹²² Byzantine monastic foundation documents, n° 14, IV.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*, V.

¹²⁵ *Ibidem*, III; V.

¹²⁶ Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, edd. Γ. 'Ράλλη, Μ. Ποτλῆς, Ἀθήνησιν 1859, Ε, 33.

¹²⁷ М. Властар, Синтагма, превод са старословенског *Т. Субоѵин Голубовић*, Београд 2013, 224. (Синтагма, Ε, 33).

¹²⁸ JN, CXXIII, 5 (= Вас. III, 1, 13).

коју смо цитирали, у којој се поред осталог наглашава важност учествовања духовних лица у извршењу последње воље оставиоца.¹²⁹ Дакле, формулација одредбе упућује на именовање духовних лица **у извршавању последње воље**, али без наглашавања да ли је оставилац духовно или световно лице.

Лука, игуман Манастира Св. Јована Претече на Калиагри, у свом тестаменту легира манастир монаху Симеону.¹³⁰ У садржини документа, како је то уобичајено, наводи се правни основ стицања: игуман Лука је манастир стекао такође тестаментарним располагањем свог претходника.¹³¹ Наведен је и извршилац документа: то је Лукин духовни отац Захарије – монах манастира Иви-рон, којем упућује молбу за надзор наследника, манастира и монаха.¹³² Епитропу се предвиђа испорука у износу од једне номизме.¹³³

Монах Димитрије Халкевс у свом завештању именује два епитропа, која су 1030. године, према жељи покојника, продала монаху Теодулу – игуману Манастира Дрводеље (*τοῦ Ἐυλορυοῦ*), једну келију.¹³⁴ Завештање Димитрија Халкевса је специфично због својих одлика, начина настанка, форме и садржине, али се често среће код монашких завештања.¹³⁵ Документ је означен као *φανερά διατύπωσις*.¹³⁶ Епитропи – Симеон, игуман Богородичиног манастира и Теокист, игуман Манастира Есфигмен – примивши новац, предају келију у пуну својину монаху Теодулу.¹³⁷ Документ не саопштава чему је намењена сума добијена продајом.

Има случајева у којима је завешталац духовно лице које своју имовину – будућу заоставштину, после смрти жели да повери брату из своје монашке заједнице или другом блиском монаху.¹³⁸ Такве случајеве не опредељује пол оставиоца, нити улога у монашком животу (осим изузетних случајева које смо већ напоменули). Монахиња Марија је за извршиоце последње воље предвидела мајку, рођака, кума и **монахе**: Саву и Василија.¹³⁹ Обојица су наведени и као легатари.¹⁴⁰ Са монахом Савом, патријарховим учеником, за живота је успоставила посебан однос, он је њен учитељ и духовни отац.¹⁴¹ Очигледно је иста ситуација

¹²⁹ LN, LXVIII (с. 249, р. 9–14).

¹³⁰ Iviron I, n° 25.

¹³¹ *Ibidem*, l. 6–7.

¹³² *Ibidem*, l. 39–42.

¹³³ *Ibidem*, l. 46.

¹³⁴ Saint-Pantéléémôn, n° 1. Cf. Le codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome, ed. L. Bénou, Paris 1998, n° 159.

¹³⁵ Тестамент чија је садржина саопштена сведоцима, најчешћи у оквиру монашке заједнице.

¹³⁶ Saint-Pantéléémôn, n° 1 (l. 5).

¹³⁷ *Ibidem*, l. 12–17.

¹³⁸ Iviron I, n° 25; Iviron II, n° 47; Saint-Pantéléémôn, n° 1; Xéropotamou, n° 9.

¹³⁹ Iviron I, n° 47 (l. 55–57).

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Ibidem*, l. 28–29.

и са Василијем, монахом Перилепте, иако се то изричито не наводи у документу.¹⁴² Добро познати тестамент Теодора Скараноса (око 1270–1274),¹⁴³ тј. монаха Теодула, садржи именоване епитропа, праћено специфичним околностима. Скаранос завештава своја покретна и непокретна добра Манастиру Ксеропотам, са неколико навода о извршењу. Игуман манастира Макарије заједно са монасима биће задужен за чување документа у материјалном смислу.¹⁴⁴ Монах Данило Скутариос именује се као тестаментарни извршилац.¹⁴⁵ Осим тога, посебан монах је задужен за извршење духовних налога оставиоца.¹⁴⁶ Међутим, заштитником завештања означен је деспот Јован Палеолог, царев брат.¹⁴⁷ Овај тестамент садржи и посебан додатак у облику кодицила, у којем се конституише легат извршиоцу, монаху Данилу.¹⁴⁸

На последњем месту, суштински изван ове целине, посматрамо завештање Павла, митрополита градова Мелника и Сера, који у извршење своје последње воље укључује деспота Алексеја Словена.¹⁴⁹ Митрополитови сестрићи Константин и Георгије¹⁵⁰ упућени су на тестаментарног извршиоца за остваривање правде у парници против кума.¹⁵¹ Деспот поред наведеног, треба да омогући пренос својине над бројним стварима: земљом,¹⁵² разним млиновима,¹⁵³ стоком,¹⁵⁴ црквеним стварима.¹⁵⁵ У погледу једног млина потребно је организовати продају, а износ добијен од продаје поделити тако да половина припадне манастиру, а половина да се искористи за покој душе оставиоца.¹⁵⁶

* * *

Државни орган као извршилац завештања. Више сачуваних правних извора може да посведочи о улози државних чиновника у наследноправним питањима. Већ поменути квестори (*κοιναίστωρες*) предвиђени су као надлежни органи Новелом XLIV цара Лава Мудрог, а потврђени Новелом цара Константина

¹⁴² Уп. Iviron I, n°47 (l. 54).

¹⁴³ Χέροпотамου, n° 9.

¹⁴⁴ *Ibidem*, A: l. 68–70; B: 97–99.

¹⁴⁵ *Ibidem*, A: l. 71–72; B: l. 99–101.

¹⁴⁶ *Ibidem*, A: l. 79; B: l. 109.

¹⁴⁷ *Ibidem*, A: l. 7; B: l. 6.

¹⁴⁸ *Ibidem*, A: l. 88.

¹⁴⁹ Vatopèdi I, n° 12 (l. 3–5; 24–25).

¹⁵⁰ *Ibidem*, l. 21.

¹⁵¹ *Ibidem*, l. 21–23.

¹⁵² *Ibidem*, l. 5–10.

¹⁵³ *Ibidem*, l. 8, 18–19; 23–24.

¹⁵⁴ *Ibidem*, l. 10–11; 19.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 11–15.

¹⁵⁶ *Ibidem*, l. 20.

Порфирогенита.¹⁵⁷ Они замењују *magister census*-a (у изворима на грчком језику често као *γενικός λογοθέτης*),¹⁵⁸ у чину некадашње инсинуације (*insinuatō*, *ἐμφάνσις*, у каснијем периоду *βεβαίον*, односно означавање употребом придева *βεβαιωθείσα*, *βεβαιωθέντα*)¹⁵⁹ – регистровања или похрањивања тестаментa у службене архиве, које се одиграва у квесторовој канцеларији.¹⁶⁰ Видели смо да је то место где се дешавају и остале радње у поступку са тестаментом. Међутим, није видљиво да ови органи управне власти имају ингеренције у питањима извршења завештања.¹⁶¹

За разлику од квестора, чини се да су кефалије имале надлежности везане за извршење тестаментa. Кефалија је извршилац тестаментa монаха Исахе, из чега је М. Благојевић закључио да у српској држави кефалије брину и о заоставштини замонашених и умрлих лица, тачније о извршењу тестаментa или последње воље неког лица.¹⁶² Општи и локални кефалија органи су власти који у оквиру посебних цивилних послова нису имали ограничен делокрут задатака: сведоче у парницама, оверавају изјаве сведока и слично.¹⁶³ С обзиром на то да је овај орган у средњовековној Србији преузет из византијске традиције, постоји шанса да је и у Византији позног периода извршавао завештања под одређеним условима. То би се могло подупрети одговарајућим изворима у неким будућим истраживањима.

Органи локалне судске власти често имају надлежности у вези са извршиоцем тестаментa, по статутарном праву градова на источном Јадрану. У Котору рођаци завештаоца имају право да се жале на рад епитропа (*epitropos*), после чега световни суд може да реши о овом захтеву смену извршиоца.¹⁶⁴ У Дубровнику

¹⁵⁷ Jus Graeco-Romanum I, edd. P. Zepos, J. Zepos, 218–222.

¹⁵⁸ V. The Oxford dictionary of Byzantium, edd. A. Kazhdan, A. M. Talbot, A. Cutler, T. Gregory, N. Ševčenko, Oxford 1991, 1267.

¹⁵⁹ Cf. H. Saradi Mendelovici, La ratification des actes privés byzantins par une autorité civile et ecclésiastique Revue des Études Byzantines 46 (1988) 167–180, 178. Cf. LN, XLIV, l. 9; Cf. A. Guillou, La langue des actes de la pratique juridique, Ἀφιέρωμα στὸν Ν. Σβορώνο I, edd. Β. Κρεμμυδάς, Χ. Μαλτέζου, Ν. Παπαγιωτάκης, Ρέθυμνο 1986, 345–357, 350.

¹⁶⁰ V. LN, XLIV, cf. Les Nouvelles de Léon VI le Sage, 178 fn 1; cf. Saradi Mendelovici, La ratification des actes privés, 178; cf. H. Saradi, The byzantine tribunals (9th–12th c.), Revue des études byzantines 53 (1995) 165–205, 183.

¹⁶¹ Cf. Actes de l' Athos, Actes de Zographou, edd. W. Regel, E. Kurz, B. Korabiev, Saint Petersburg 1907, n° 10.

¹⁶² Споменик САНУ III, ур. Љ. Симојановић, Београд 1890, n° 11, 29–30; Благојевић, 252–253.

¹⁶³ В. Максимовић, 92.

¹⁶⁴ Stat. Cath. CLXXXVII. В. Синдик, 134; V. Џићковић, 157–158. О тестаментарним односима у Котору, в. Н. Бојојевић Глушчевић, Provisions of the medieval Cattaro statute on testament and their application in notary practice, Историјски записи 86 ½ (2013) 7–25; Исџа, Форме тестаментa у средњовековном которском праву, Зборник Правног факултета у Подгорици 8 (1982) 46–58. Ову тематику погледати и код В. Живковић, Трговачки и религијски концепт времена у позно-средњовековном Котору, Време, вakat, зeман. Аспекти времена у фолклору. Зборник радова, ур. Л. Делић, Београд 2013, 67–86; Ista, Medieval Concerns for Soul Salvation Testamentary Bequests to the Franciscan Order in Kotor (Cattaro) 1326–1337, Balcanica 43 (2012) 67–80; Исџа, Последње завештање которске властелинке Јелене Медошeве Драго, Историјски записи 85 ½ (2012) 37–48; Исџа, Молитве pro remedio animae у Котору XIV века, Balcanica XXXV, 273–283.

црквени суд има надлежност да присили постављеног (е)питропа (*pitropos*) на извршење завештања, без могућности његове замене.¹⁶⁵ Може се замислити да је донекле слична ситуација и у Будви, иако будвански Статут о томе не говори толико детаљно.¹⁶⁶ У тексту ових статута наилазимо и на детаљно појашњење дужности извршиоца, од пописа имовине до расподеле имовине за коју су задужени.¹⁶⁷ Сазнаје се да су извршиоци ти који после делације имају власт над имовином.¹⁶⁸ У тестаменту Медоја Никулина из жупе Жрновице код Сплита (1392), за извршиоце (*иришироји*) предвиђени су **кнез** Жрновице – Богавац, и Милан Гуриновић, такође становник жупе.¹⁶⁹ Њихово задужење не изненађује: део заоставштине оставља се за спас душе,¹⁷⁰ предвиђају се бројне испоруке – у новцу, житу, стоци, покућству.¹⁷¹ Међутим, оно што је интересантно односи се на варијацију римског института *вуларне суйсџиџиуције*, која се у њему налази. Написано је да у случају да Медојев син Прибил умре, половину заоставштине која остане после намирења наследника и дужника, извршиоци дају за душу оставиоца, али без прецизирање где или коме.¹⁷² Изненађујуће је, такође, да извршиоци, како се чини из завештања, нису награђени неком пригодном испоруком, као што је углавном случај у византијским документима. То може бити објашњено сагледавањем одредбе коју најчешће садрже статuti који уређују установу тестаментарног извршиоца: у случају да оставилац не предвиди легат извршиоцу, он се свакако награђује, а висину награде одређује кнез.¹⁷³

¹⁶⁵ Stat. Rag, IV, 74. V. Čučković, 157–158;

¹⁶⁶ V. Srednjovekovni statut grada Budve, edd. N. Vučković, M. Luketić, Ž. Bujuklić, prevod N. Vučković, Budva 1988, 168; Up. Bujuklić, Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune, 153–154. У Будви су постојали и прокуратори, чиновници који су се старали о заоставштини лица умрлих **без тестаментa**, в. Анђионовић, 158. Занимљива ситуација је у>Lastовском статуту, који не предвиђа епитропа, иако се у сачуваним тестаментима са овог острва он јавља, в. G. Čremošnik, Notarske listine sa Lastova, Spomenik SAN XCI (70), Beograd 1939, n° 29. Up. V. Pezelj, M. Štambuk, Pravni položaj žene prema lastovskom statutu iz 1310. godine, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 50/3 (2013) 525–539, 532.

¹⁶⁷ Up. Z. Ladić, Legati kasnosrednjovekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 21 (2004) 1–28; *Isti*, Neki aspekti kasnosrednjovekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila, Humanits et litterae. Zbornik u čast F. Šanjeka, Zagreb 2009, 347–375; G. Ravančić, Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća, Povijesni prilozi 40 (2011) 97–120.

¹⁶⁸ „in se manibus et potestate...”, Stat. Rag, IV, 75 (*De potestate pitroporum*).

¹⁶⁹ Одабрани споменици, n° 88.

¹⁷⁰ „даите госпои светои Марији Великои 1 перперу“, Одабрани споменици, n° 88.

¹⁷¹ Нећемо их набрајати на овом месту. В. у Одабрани споменици, n° 88.

¹⁷² „Ако би Прибил умрълъ, да се ками намакъне, и всега что би одъ камика осъгало одъ половине, даите за душу все“, Одабрани споменици, n° 88. Up. С. Пејровић, Старање о души – Тестамент Милоша Белмужевића и епски модели о последњој вољи јунака, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор LXXI ¼ (2005) 3–22.

¹⁷³ Cf. Statuta civitatis Spalati, III, 22; Statut grada Trogira, ur. M. Berket, K. Prijatelj, A. Cvitančić, V. Gligo, Split 1988, II, 47.

Из приморских статута сазнаје се и да располагање извршилаца није без непосредне контроле, будући да је предвиђено да оставиочеви сродници до четвртог колена имају право да захтевају извештаје од (е)питропа о правним пословима чији је предмет била заоставштина.¹⁷⁴ Будући да су правни системи ових градова донекле обликовани под утицајем византијског (римско-грчког) права, све то може допунити слику коју налазимо у византијским документима из правне праксе, тим пре, што у општим правним нормама византијских зборника о овим питањима углавном постоји правна празнина.¹⁷⁵

* * *

Закључак. Око института тестаментарног извршитеља покреће се круг питања на које су истраживачи давали одговоре тумачећи различиту изворну грађу, следећи претходнике, или потпуно независно од њих. У досадашњим проучавањима су се појавили проблеми неодвојиви од овог елемента садржине завештања: први се тиче питања порекла установе, други односа завештајног извршиоца и других института тестаментарног наслеђивања, а трећи је везан за природу извршиочевог права. У нашем истраживању, које смо претежно вршили на документима похрањеним у светогорским архивама, овом скупу питања смо, кроз посматрање оснивачких аката манастира, као и ктиторских завештања, придодали и нека која се тичу црквеног права.

Већ истраживање правних решења у званичним кодификацијама Византијског царства открива појмовну подвојеност термина *ἐπίτροπος*. Она је у науци позната и у домену статусног права, а како смо се уверили, већ у оквиру новелираног законодавства цара Лава VI Мудрог, и у оквиру гране наследног права. Ипак, зборници права често решавају само најкрупније правне проблеме, односно, врло доследно и нефлексибилно преузимају вишевековна решења настала у правном систему Римског царства, без прилагођавања новим животним и правним условима. То смо и ми осетили радећи на релевантној изворној грађи.

Недостатак који нас је пратио из описаних разлога покушали смо да превазиђемо анализом кодификованих одлука разноврсних тела у аутономним јадранским градовима, који су се налазили под утицајем византијског права. У њима се налазе више него драгоцене подаци о раду епитропа, на које бисмо желели

¹⁷⁴ Stat. Rag, IV, 74; Stat. Cath, CLXXXVII. Cf. Čučković, 261, 271.

¹⁷⁵ Уп. и друге далматинске средњовековне статуте, у којима се тестаментарни извршилац среће под термином *commisarius, fideicommissarius, procurator* или *executor testamenti*: Statuta civitatis Spalati, III, 22; Statuta Iadertina, III, 121; Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika, V, 14–20, 44; Statut grada Trogira, II, 36. Up. Spevec, 347; M. Ančić, Inventar splitskoga kancelara i javnog bilježnika Tome Colutii de Cingulo, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 47 (2005) 99–148, 102; V. Pezelj, Naznake pravnog položaja žene u srednjovekovnom Zadru, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu 43/3–4 (2006) 523–551, 546. Посебно напомињемо монографију Z. Ladić, Last Will: Passport to Heaven. Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with Special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas, Zagreb 2012.

да упутимо у могућим будућим истраживањима. Будући да тестаментарни извршилац у овим изворима углавном носи управо грчки назив, било је пожељно испитивати све модалитете те установе, које пружа анализа поменутих извора.

Централни део нашег рада односи се на студију светогорских тестаментарних и других аката у којима се јавља тестаментарни извршилац. У њима смо сазнали о личности извршиоца: полу, карактеру и степену сродства са оставиоцем, другом односу са оставиоцем, духовном статусу. После првих корака у образовању јасније слике о овој теми, изворна грађа је пружила могућност сазнавања различитих задатака који су били наложени епитропу за извршење. Детаљност и разуђеност тог посла најчешће подразумева бригу о извршењу испорука, манумисија, погребних и слепогребних ритуала. Овлашћење за које се епитроп именује очигледно подразумева управљање заоставштином, што је и покрепљено изворном материјом са којом смо се срели. Имали смо могућност да сазнамо детаље који прате прихватање ове улоге, а они подразумевају природу надлежног органа, присутна лица и потребну документацију. Коначно, бројни документи дозвољавају закључивање о награди коју, најчешће у форми испоруке, извршилац добија.

У анализи тестаментарног извршиоца у византијском праву било је неопходно разлучити његову појаву у завештањима нешто другачијег типа. То се односи на ктиторске тестаменте, у којима се често предвиђа лице под овим именом, са другачијим и ширим овлашћењима. Истраживања од важности за ову тему била су већ спроведена, и ово питање црквеног права она су учинила донекле приступачним и за класичну правну анализу. Међутим, управо због несвакидашњости документације, постаје врло тешко и неопрезно уподобљавати их са (осталим) приватноправним документима. Правне установе које се термилошки или појмовно срећу у њима имају сопствени живот, више или мање одвојен од њиховог правног смисла на који смо навикли. Стога, епитропа у ктиторским документима остављамо изван проблематике нашег рада.

Последњи део рада односи се на учешће државних органа у тестаментарном располагању грађана. Тема, као и помињање ове проблематике у претходним пасусима рада, дозволили су да у тој целини истраживање сведемо на конкретно извршавање завештања. Нажалост, ради се о питањима која у Византији познијег периода немају одговарајућу изворну подлогу, коју смо још једном покушали да пронађемо међу документацијом источног Јадрана, као и средњовековне српске државе.

Сачувани докази приватноправних односа сапштавају да о теми епитропа –тестаментарног извршиоца постоји више информација него што се чини тумачењем општих правних норми. Ипак, нека питања остају нејасна и без одговора и после сагледавања светогорских аката. Нека од њих смо решили упоређивањем са другом изворном грађом, док смо, на тај начин, покушали на друга питања да дамо одговор.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acta et diplomata II, edd. *F. Miklosich, I. Müller*, Vienna 1862.
- Actes d'Iviron I, edd. *J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, H. Métrévéli*, Paris 1985.
- Actes d'Iviron II, edd. *J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, V. Kravari, H. Métrévéli*, Paris 1990.
- Actes d'Iviron III, edd. *J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, V. Kravari, H. Métrévéli*, Paris 1994.
- Actes de Chilandar I, edd. *M. Živojinović, Ch. Giros, V. Kravari*, Paris 1995.
- Actes de Kastamonitou, ed. *N. Oikonomidès*, Paris 1978.
- Actes de l' Athos, Actes de Zographou, edd. *W. Regel, E. Kurz, B. Korablev*, Saint Petersburg 1907.
- Actes de Saint-Pantéléémôn, edd. *P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković*, Paris 1982.
- Actes de Vatopedi I, edd. *J. Bompaigne, J. Lefort, V. Kravari, Ch. Giros*, Paris 2001.
- Actes de Vatopèdi II, edd. *J. Lefort, V. Kravari, C. Giros, K. Smyrlis*, Paris 2006.
- Actes de Xéropotamou, ed. *J. Bompaigne*, Paris 1964.
- Basilicorum libri 60, edd. *H. J. Scheltema, D. Holwerda, N. van der Wal*, Groningen 1953-1988.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, edd. *M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšarević*, Zagreb 1967.
- Codex Iustinianus, ed. *P. Krueger*, Berolini 1895.
- Čremošnik G., Notarske listine sa Lastova, Spomenik SAN XCI (70), Beograd 1939.
- Demetrii Chomateni: Ponemata Diafora, ed. *G. Prinzing*, Berlin – New York 2002.
- Digesta, ed. *T. Mommsen*, Berolini 1899.
- Ecloga – das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos' V, ed. *L. Burgmann*, Frankfurt am Main, 1983.
- Heimbach E., Anecdota II, Lipsiae 1890.
- Ius Graecoromanum I–IV, edd. *P. Zepos, J. Zepos*, Athens 1931, reprint Aalen 1962.
- Jus Graeco-romanum I, ed. *C. E. Z. Lिंगenthal*, Lipsiae 1855.
- Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja, edd. *S. Grubišić, Z. Herkov, Šibenik* 1982.
- Le codex B du monastère Saint-Jean-Prodrôme, Serres XIII–XV siècle, ed. *L. Benou*, Paris 1998.
- Les nouvelles de Léon VI, le Sage, edd. *P. Noailles, A. Dain*, Paris 1944.
- Lex duodecim tabularum, ed. *E. H. Warmington*, Heinemann 1967.
- Marcian Novellae, edd. *P. Meyer, T. Mommsen*, Berolini 1905.
- Margetić L., Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 1 (1980) 53–79.
- Margetić L., *Marsavelski Apostolova M.*, Hrvatsko srednjovekovno pravo i izvori. Vrela s komentarom, Zagreb 1990.
- Матија Властар, Синтагма, превод Т. Субоџин Голубовић, Београд 2013. [Matija Vlastar, Sintagma, prevod T. Subotin Golubović, Beograd 2013].
- Novellae, edd. *R. Schoell, G. Kroll*, Berolini 1928.
- Novissima Veneta Statuta, ed. *D. Pinelliana*, Venetiis 1729.
- Srednjovekovni statut grada Budve, edd. *N. Vučković, M. Luketić, Ž. Bujuklić*, prevod N. Vučković, Budva 1988.
- Statut grada Dubrovnika (Liber Statutorum Civitatis Ragusii), ur. *A. Šoljić, Z. Šunderica, I. Veselić*, Dubrovnik 2002.
- Statut grada Kotora (Statuta civitatis Cathari), ur. *Jelena Antović*, Kotor 2009.
- Statut grada Splita: splitsko srednjovekovno pravo (Statuta civitatis Spalati), ur. *A. Cvitanović*, Split 1998.

- Statut grada Trogira, ur. *M. Berket, K. Prijatelj, A. Cvitanić, V. Gligo*, Split 1988.
- Statuta Iadertina, edd. *J. Kolanović, M. Križman*, Zadar 1997.
- The Laws of the Salian Franks, ed. *K. F. Drew*, Pennsylvania 1991.
- Wills from late medieval Venetian Crete 1310–1420, ed. *S. McKee*, Washington 1998.
- Αρμενοπούλου Κ., Πρόχειρον νόμων ἢ Ἑξάβιβλος, ed. *Κ. Γ. Πιτσάκης*, Αθήνα 1971. [Armenopoulou K., Proheiron nomōn ē Hexabiblos, ed. *K. G. Pitsakēs*, Athēna 1971].
- Σύνταγμα των Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, edd. *Γ. Ῥάλλη, Μ. Ποτλῆς*, Ἀθήνησιν 1859. [Syntagma tōn Theiōn kai Hierōn Kanonōn, edd. *G. Rallē, M. Potlēs*, Athēnēsīn 1854].
- Одабрани споменици српског права, ур. *А. Соловјев*, Београд 1926. [Odabrani spomenici srpskog prava, ur. *A. Solovjev*, Beograd 1926].
- Споменик САНУ III, ур. *Љ. Стојановић*, Београд 1890. [Spomenik SANU III, ur. *Lj. Stojanović*, Beograd 1890].

Литература – Secondary Works

- Ahrweiler H.*, Charisticariat et autre formes d'attribution, Zbornik radova Vizantološkog instituta 10 (1967) 1–27.
- Ančić M.*, Inventar splitskoga kancelara i javnog bilježnika Tome Coluttii de Cingulo, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 47 (2005) 99–148.
- Beck H. G.*, Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich, Göttingen 1980.
- Biondi B.*, Corso di diritto romano, successione testamentaria II, Milano 1939.
- Bujuklić Ž.*, Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune, Nikšić 1988.
- Chitwood Z.*, At the Origins of Ephoreia, Byzantine and Modern Greek Studies 37/1 (2013) 53–62.
- Čučković V.*, Epitropi u starom dubrovačkom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 11 (1963) 257–274.
- Galatariotou C.*, Byzantine ktetorika typika: a comparative study, Revue des études byzantines 45 (1987) 77–138.
- Goffin R.*, The Testamentary Executor in England and Elsewhere, Charleston 2008. (reprint)
- Guillou A.*, La langue des actes de la pratique juridique, Ἀφιέρωμα στὸν Ν. Σβορόνο I, edd. *B. Κρεμμυδάς, Χ. Μαλτέζου, Ν. Παναγιωτάκης*, Ρέθυμνο 1986, 345–357. [Guillou A., La langue des actes de la pratique juridique, Αφιέρωμα στον Ν. Svorōno I, edd. *V. Kremmydas, Χ. Maltezou, Ν. Papagiōtakēs*, Rethymno 1986, 345–357].
- Horvat M.*, Oporuka splitskog priora Petra, Rad JAZU 283 (1951) 51–119.
- Horvat, M.*, Rimsko pravo, Zagreb 1980.
- Klaić N.*, Problem najstarije dalmatinske privatne isprave, Zbornik radova Vizantološkog instituta 13 (1971) 57–73.
- Klaić N.*, Tribuni i consules zadrarskih isprava X i XI stoljeća, Zbornik radova Vizantološkog instituta 11 (1968) 67–92.
- Ladić Z.*, Last Will: Passport to Heaven. Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with Special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas, Zagreb 2012.
- Ladić Z.*, Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 21 (2004) 1–28.
- Ladić Z.*, Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila, Humanitas et litterae. Zbornik u čast F. Šanjeka, Zagreb 2009, 347–375.
- Lingenthal von Z.*, Geschichte des griechisch-römischen privatrechts, Leipzig 1964.
- Margetić L.*, L' esecutore testamentario nei più antichi testamenti dalmati, Studi in onore di Arnaldo Biscardi III, Milano 1982, 511–534.

- Margetić L.*, Naše najstarije oporuke i rimsko-bizantsko pravo, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu 31(1981) 424–435.
- Milić I.*, Oko postanka oporuke, Rad JAZU 283 (1951) 5–49.
- Miller T.*, The Orphans of Byzantium: Child Welfare in the Christian Empire, Washington 2003.
- Morris R.*, Legal Terminology in Monastic Documents of the Tenth and Eleventh Centuries, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 32/2 (1982) 281–290.
- Morris R.*, Monks and layman in Byzantium, Cambridge 1995.
- Pezelj V.*, Naznake pravnog položaja žene u srednjovekovnom Zadru, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu 43/3–4 (2006) 523–551.
- Pezelj V.*, Štambuk M., Pravni položaj žene prema lastovskom statutu iz 1310. godine, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 50/3 (2013) 525–539.
- Ravančić G.*, Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća, Povijesni prilozi 40 (2011) 97–120.
- Saradi H.*, The byzantine tribunals (9th–12th c.), Revue des études byzantines 53 (1995) 165–205.
- Saradi Mendelovici H.*, La ratification des actes privés byzantins par une autorité civile et ecclésiastique, Revue des Etudes Byzantines 46 (1988) 167–180.
- Simon D.*, Erbvertrag und Testament, Zbornik radova Vizantološkog instituta 24–25 (1986) 291–306.
- Sindik I.*, Komunalno uređenje grada Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća, Beograd 1950.
- Sohm R.*, The Institutes of Roman law, Oxford 1892.
- Spevac S.*, Oporuka po statutu korčulanskom i spljetskom, Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu 7 (1889) 339–349.
- Stipišić J.*, Oporuka priora Petra, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije 2 (1959) 173–184.
- Šarkić S.*, The concept of will in Roman, Byzantine and Serbian mediaeval law, ed. *L. Burgmann*, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 26 (Fontes Minores XI), Frankfurt am Main 2005, 427–433.
- Šufflay M.*, Die dalmatinische Privaturkunde, Wien 1904.
- Thomas J. P.*, Private religious foundations in the Byzantine empire, Washington 1987.
- Troianos S.*, Byzantine Canon Law from the XII to the XV centuries, The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500, edd. *W. Hartmann, K. Pennington*, Washington 2012.
- Vryonis S.*, The Will of a Provincial Magnate Eustathius Boilas, *Dumbarton Oaks Papers* 11 (1957) 263–277.
- Zhishman J.*, Die Synoden und die Episkopal-Ämter in der morgenländischen Kirche, Wien 1867.
- Živković V.*, Medieval Concerns for Soul Salvation Testamentary Bequests to the Franciscan Order in Kotor (Cattaro) 1326–1337, *Balkanica* 43 (2012) 67–80.
- Μανάρη Κ.Α.*, Μοναστηριακά Τυπικά-Διαθήκη, Αθήνα 1970. [*Monafē K. A.*, *Monastēriaka Typika-Diathēka*, Athēna 1970].
- Παπαγιάννη Έ.*, Η νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου σέ θέματα περιουσιακοῦ δικαίου ΙΙΙ. Κληρονομικό δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή 2010. [*Paragiannē E.*, *Hē nomologia tōn ekklesiastikōn dikastēriōn tēs byzantinēs kai metabyzantinēs periōdou se temata periouasiakou dikaiou ΙΙΙ. Klēronomiko dikαιο*, Athēna-Komotēnē 2010].
- Аврамовић С.*, Еволуција слободе тестирања у античком грчком праву, Београд 1981. (докторска теза)[*Avramović S.*, *Evolucija slobode testiranja u antičkom grčkom pravu*, Beograd 1981. (doktorska teza)].
- Анџић О.*, Наследно право, Београд 2008. [*Antić O.*, *Nasledno pravo*, Beograd 2008].
- Анџионовић М.*, Град и жупа у зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку, Београд 2002. [*Antonović M.*, *Grad i župa u zetskom primorju i severnoj Albaniji u XIV i XV veku*, Beograd 2002].

- Блајојевић Б.*, Наследно право – белешке по предавањима одржаним на Правном факултету у Београду, Београд 1951. [*Blagojević B.*, Nasledno pravo – beleške po predavanjima održanim na Pravnom fakultetu u Beogradu, Beograd 1951].
- Блајојевић М.*, Државна управа у српским средњовековним земљама, Београд 2001. [*Blagojević M.*, Državna uprava u srpskim srednjovekovnim zemljama, Beograd 2001].
- Бојојевић Глушчевић Н.*, Provisions of the medieval Cattaro statute on testament and their application in notary practice, Историјски записи 86 ½ (2013) 7–25. [*Bogojević Gluščević N.*, Istorijski zapisi 86 ½ (2013) 7–25].
- Бојојевић Глушчевић Н.*, Форме тестаментa у средњовековном которском праву, Зборник Правног факултета у Подгорици 8 (1982) 46–58. [*Bogojević Gluščević N.*, Forme testamenta u srednjovekovnom kotorskom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Podgorici 8 (1982) 46–58].
- Бубало Ђ.*, Српски номици, Београд 2004. [*Bubalo Đ.*, Srpski nomici, Beograd 2004].
- Бујуклић Ж.*, Римско приватно право, Београд 2012. [*Bujuklić Ž.*, Rimsko privatno pravo, Beograd 2004].
- Гамс А.*, Облигационо и наследно право – допунски материјал уз увод у грађанско право, Београд 1962. [*Gams A.*, Obligaciono i nasledno pravo – dopunski materijal uz uvod u građansko pravo, Beograd 1962].
- Живковић В.*, Трговачки и религијски концепт времена у позносредњовековном Котору, Време, вakat, зeман. Аспекти времена у фолклору. Зборник радова, ур. *Л. Делић*, Београд 2013, 67–86. [*Živković V.*, Trgovački i religijski koncept vremena u poznosrednjovekovnom Kotoru, Vreme, vakat, zeman. Aspekti vremena u folkloru. Zbornik radova, ur. *L. Delić*, Beograd 2013, 67–86].
- Живковић В.*, Молитве pro remedio animae у Котору XIV века, *Balkanica XXXV* (2004) 273–283. [*Živković V.*, Molitve pro remedio animae u Kotoru XIV veka, *Balkanica XXXV* (2003) 273–283].
- Живковић В.*, Последње завештање которске властелинке Јелене Медошеве Драго, Историјски записи 85 ½ (2012) 37–48. [*Živković V.*, Poslednje zaveštanje kotorske vlastelinke Jelene Medoševe Drago, Istorijski zapisi 85 ½ (2012) 37–48].
- Живојиновић М.*, Судство у грчким областима српског царства, Зборник радова Византолошког института 10 (1967) 197–247. [*Živojinović M.*, Sudstvo u grčkim oblastima srpskog carstva, Zbornik radova Vizantološkog instituta 10 (1967) 197–247].
- Максимовић Љ.*, Византијска провинцијска управа у доба Палеолога, Београд 1972. [*Maksimović Lj.*, Vizantijska provincijska uprava u doba Paleologa, Beograd 1972].
- Маленица А.*, Римско право, Нови Сад 2009. [*Malenica A.*, Rimsko pravo, Novi Sad 2009].
- Марковић Л.*, Трећа књига Грађанског права: Наследно право, Београд 1930. [*Marković L.*, Treća knjiga Građanskog prava: Nasledno pravo, Beograd 1930].
- Мајковић Т.*, *Mavía* као основ за развод брака у Новелама СХI и СХII Лава VI Мудрог, Зборник радова Византолошког института 50 (2013) 269–282. [*Matović T.*, *Mavía* kao osnov za razvod braka u Novelama CXI i CXII Lava VI Mudrog, Zbornik radova Vizantološkog instituta 50 (2013) 269–282].
- Медведев И.*, Очерки византијской дипломатики, Ленинград 1988. [*Medvedev I.*, Očerki vizantijskoj diplomatiki, Leningrad 1988].
- Милаш Н.*, Достојанства у православној цркви: по црквено-правним изворима до XIV вијека, Панчево 1879. [*Milaš N.*, Dostojanstva u pravoslavnoj crkvi, po crkveno-pravnim izvorima do XIV vijeka, Pančevo 1879].
- Милошевић М.*, Римско право, Београд 2005. [*Milošević M.*, Rimsko pravo, Beograd 2005].
- Перић Ж.*, Наследно право: специјални део Грађанског права, Београд 1923. [*Perić Ž.*, Nasledno pravo: specijalni deo Građanskog prava, Beograd 1923].
- Петровић С.*, Старање о души – Тестамент Милоша Белмужевића и епски модели о последњој вољи јунака, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор LXXI ¼ (2005) 3–22. [*Petrović S.*, Staranje o duši – Testament Miloša Belmuževića i epski modeli o poslednjoj volji junaka, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor LXXI ¼ (2005) 3–22].
- Соловјев А.*, Судије и судови по градовима Душанове државе, Гласник Скопског друштва 7–8 (1930) 147–162 [*Solovjev A.*, Sudije i sudovi po gradovima Dušanove države, Glasnik Skopskog društva 7–8 (1930) 147–162].

- Станојевић О., Римско право, Београд 2010. [Stanojević O., Rimsko pravo, Beograd 2010].
- Троицки С., Ктиторско право у Византији и немањихкој Србији, Глас СКА 86 (1935) 79–135. [Troicki S., Ktitorsko pravo u Vizantiji i nemanjičkoj Srbiji, Glas SKA 86 (1935) 79–135].
- Ферјанчић Б., Византијски и српски Сер у XIV веку, Београд 1994. [Ferjančić B., Vizantijski i srpski Ser u XIV veku, Beograd 1994].
- Шаркић С., О стицању пословне способности у средњовековном српском праву, Зборник радова Византолошког института 43 (2006) 71–76 [Šarkiћ S., O sticanju poslovne sposobnosti u srednjovekovnom srpskom pravu, Zbornik radova Vizantološkog instituta 43 (2006) 71–76].
- Шаркић С., Појам тестаментa у римском, византијском и српском средњовековном праву, ур. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 2000, 85–90 [Šarkiћ S., Pojam testamenta u rimskom, vizantijskom i srpskom srednjovekovnom pravu, ur. Lj. Maksimović, N. Radošević, E. Radulović, Treća jugoslovenska konferencija vizantologa, Kruševac 2000, 85–90].

Tamara Matović

(Institut d'études byzantines de l'Académie serbe des sciences et des arts, Belgrade)

Л'ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ – UN EXÉCUTEUR TESTAMENTAIRE

Sur l'institut d'un exécuteur testamentaire toujours se pose la même cercle de la questions euquelles les chercheurs reponderont menons les sources différentes. La première question importante est celle de la origine de cette institution; la seconde question se pose sur la relation entre l'institution d'un exécuteur testamentaire et l'autre institution de la succession testamentaire; la troisième question s' occupe de la nature du droit qui appartient à l' exécuteur. Dans cette catégorie des questions dans notre recherche avait mené sur les documents dans les Archives du Athos, nous ajoutons quelques problèmes du droit ecclésiastique, ces que nous avons examinés dans les actes et les legs des fondateurs monastiques.

Initialement, notre recherche sur les codifications officielles révèle la division entre le phénomène du ἐπίτροπος. La division est connue en le droit personnel ce que nous pouvons percevoir dans *Les Nouvelles* de l'empereur Léon VI le Sage entre les solutions légales du droit des successions. Pourtant, il est connu que les codifications byzantines souvent ne régulent que les problèmes les plus grands ou bien ils prennent les normes du droit romain sans les adapter aux nouvelles conditions de la vie quotidienne. C'est pourquoi nous n'avons pas eu le grand succès en recherchant ce type des sources.

Nous essayons de surmonter cette absence du matériel en analysant les sources légales des villes médiévales en Dalmatie et Monténégro. Dans ces sources, on trouve plusieurs informations sur l' exécuteur testamentaire: sur son rôle, son travail etc. Cet exécuteur porte fréquemment le nom grec: ἐπίτροπος, et c'est la raison pour laquelle cette enquête est encore plus importante.

Le moment central de notre article est analyse des documents qui se trouvent dans les archives de l'Athos. Ces sont les testaments et les autres actes dont quels l'*epitropos* participe comme un exécuteur testamentaire. Ses caractéristiques sont

différentes: son sexe, les relations entre lui et *de cuius* sont diverses, le degré de parenté varie, etc. L'*epitropos* a un travail spécifique à exécuter: plusieurs et différents legs, *manumissions*, beaucoup de rites avant et après la mort du *de cuius*. Sa autorisation est *ususfructus* sur un part de la héritage. Nous pouvons voir quels sont les éléments du son travail: la façon dont il accepte son rôle, son autorité compétente en cette affaire, les personnes qui sont présentes en cet acte, ainsi que la documentation nécessaire. De même, on se trouve les informations suffisantes pour conclure à la récompense que l'*epitropos* obtient. Son prix est souvent décerné en forme du legs dans une testament.

Dans les analyses de l'institution de l' exécuteur testamentaire, il est nécessaire voir autres documents dont quelles se trouve une personne de le même nom. C'est un *ἐπίτροπος* qui est le plus souvent un moine et qu'il la l'autorisation un plus complexe que l'*epitropos* des actes "privés". Il se trouve dans le plusieurs actes monastiques dont quelles l'*epitropos* est une figure importante dans la vie future de la communauté monastique. En cette façon, cet *epitropos* peut être un exécuteur d'une dernière volonté, mais sa capacité reste au-delà un exécuteur testamentaire comme une institution légale.

Le dernière part de notre article s'agit de la participation d'un autorité officielle dans l' exécution d'un testament. De nouveau, les lois ne parlent pas sur cette question, c'est pourquoi nous recherchous sur le droit des villes médiévales, quelles avaient le contact avec le droit byzantin, ainsi que les sources du droit serbe médiéval.

La documentation préservée indique qu'il y a plusieurs informations sur le thème de l'*epitropos* comme un exécuteur testamentaire, ce que nous ne pouvons pas perceptuer dans les codifications. Néanmoins, certaines questions restent peu claires et sans réponse. Certaines de ceux-ci nous avons posé menons les sources des villes médiévales, et a les autres nous esseyons de répondre de la même façon.